

Критерії та форми психологічного НАСИЛЬСТВА

Kocherhina I.A. Criteria and forms of psychological abuse / I.A. Kocherhina // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 33. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 314–326.

І.А. Кочергіна. Критерії та форми психологічного насильства. У статті висвітлено результати теоретичних досліджень проблеми психологічного насильства, його форм та критеріїв. Проаналізовано різні точки зору вчених на природу психологічного насильства, їх трактування поняття. Стверджується, що існує два теоретичних підходи до вивчення психологічного насильства: перший базується на вивченні образливої, жорстокої поведінки агресора, а другий досліджує наслідки цієї поведінки щодо особи, яка їй піддавалась. Підкреслено стійкий, тривалий характер психологічного насильства, труднощі діагностики саме цього насильства, на відміну від інших видів жорстокого поводження. Наголошено на контролі, домінуванні, деспотизмі як основі психологічного насильства. Встановлено, що психологічне насильство є навмисним впливом на іншу особу, який має негативні, деструктивні наслідки. Обґрунтовано важливість як з теоретичної, так і з практичної точок зору, виділення чітких критеріїв психологічного насильства, що допоможе краще описати поняття психологічного насильства. Проаналізовано виділені критерії психологічного насильства у науковій літературі. Зроблена спроба поділу критеріїв психологічного насильства на об'єктивні та суб'єктивні, а також описано сфери особистості, через які здійснюється психологічне насильство. Показано, що психологічне насильство має вплив на такі сфери особистості: емоційну, когнітивну, поведінкову, комунікативну. Визначено форми психологічного насильства, що описуються в науковій літературі. Проаналізовано особливості кожної форми такого виду насильства, описано точки зору різних авторів, які формами психологічного насильства називають певні типи, моделі поведінки, що є агресивно образливими щодо інших людей та мають негативно забарвлені наслідки.

Ключові слова: психологічне насильство, образлива поведінка, жорстоке поводження, критерії психологічного насильства, форми психологічного насильства.

И.А. Кочергина. Критерии и формы психологического насилия. В статье освещены результаты теоретических исследований проблемы

психологического насилия, его форм и критериев. Проанализированы различные точки зрения учёных на природу психологического насилия, их теоретическое понимание понятия. Утверждается, что существует два теоретических подхода к изучению психологического насилия: первый основан на изучении оскорбительного, жестокого поведения агрессора, а второй исследует последствия этого поведения в отношении личности, что ему поддавалась. Подчёркнуто устойчивый, длительный характер психологического насилия, трудности диагностики именно этого насилия, в отличие от других видов жестокого обращения. Рассмотрено контроль, доминирование, деспотизм как основа психологического насилия. Установлено, что психологическое насилие является преднамеренным воздействием на личность, который имеет негативные, деструктивные последствия. Обоснована важность как с теоретической, так и с практической точек зрения, выделение чётких критериев психологического насилия, что поможет лучше описать понятие психологического насилия. Проанализированы выделенные критерии психологического насилия в научной литературе. Сделана попытка разделения критериев психологического насилия на объективные и субъективные, а также описаны сферы личности, через которые осуществляется психологическое насилие. Показано, что психологическое насилие влияет на такие сферы личности: эмоциональную, когнитивную, поведенческую, коммуникативную. Определены формы психологического насилия, что описываются в научной литературе. Проанализированы особенности каждой формы такого вида насилия, описанные точки зрения различных авторов, которые формами психологического насилия называют определённые типы, модели поведения, что являются агрессивно оскорбительными в отношении других людей и имеют негативно окрашенные последствия.

Ключевые слова: психологическое насилие, оскорбительное поведение, жестокое обращение, критерии психологического насилия, формы психологического насилия.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що публікації, які стосуються психологічного насильства, з'явилися вже давно, між авторами продовжує існувати неузгодженість щодо цього поняття та критеріїв, які б конкретно описували психологічне насильство. Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема психологічного насильства не досліджена в повному обсязі [1, 3, 5, 8, 10, 11, 12, 14].

Поряд з цим психологічне насильство є досить поширеним явищем, з яким стикається все більша кількість людей. Тому психологічні дослідження у цій сфері є важливими та актуальними. У зв'язку з цим потребує уточнення термінологічний апарат, що пов'язаний з проблемою психологічного насильства, оскільки використовуються різноманітні терміни, якими позна-

чають психологічне насильство – емоційне насильство, словесні образи, інтимний тероризм, словесна агресія тощо. З вищенаведеного випливає проблема термінологічної невизначеності цього поняття.

Як з теоретичної, так і з практичної точки зору важливо чітко визначити критерії психологічного насильства. Це є важливим для внесення ясності розуміння психологічного насильства як окремого виду жорстокого поводження. Чіткі критерії допоможуть конкретизувати визначення психологічного насильства, оскільки між науковцями, які досліджують психологічне насильство, немає єдиної позиції щодо визначення цього поширеного виду насильства. Форми психологічного насильства, критерії їх визначення, його наслідки різними авторами трактуються по-різному. Уточнення критеріїв може бути корисним і при розробленні діагностичних інструментів психологічного насильства, тренінгів, корекційних програм для осіб, які здійснюють чи піддаються такому виду насильства.

Аналіз останніх досліджень. У 1980-1990-х роках дослідники вважали психологічне насильство компонентом, чи складовою, інших видів жорстокого поводження, найчастіше фізичного та сексуального насильства (Дж. Гарбаріно, І. Аріас, К.Пейп) [7, 12]. У сучасній науці психологічне насильство все частіше розглядається як окремий вид насильства, який, на відміну від фізичного чи сексуального насильства, де єдиний інцидент констатує насильство, характеризується серією інцидентів, які проявляються протягом певного часу (І. Фурманов, Д. Дмитрієва) [6]. Дослідження науковцями психологічного насильства часто ґрунтується на таких підходах до його аналізу: вивчення форм і проявів психологічного насильства та дослідження його наслідків (С. Хамерман, В. Бернет) [10]. Більш детальний опис наслідків психологічного насильства знаходимо в працях А. Томісона, Дж. Туччі, а також у Г. Мустафаєва, який досліджував особливості жінок-жертв сімейного насильства [4, 15]. Також науковцями досліджувались діагностичні критерії психологічного насильства, його ознаки та форми (Дж. Сонкін, Є. Волков) [1, 13]. Існують дослідження психологічного насильства над жінками та дітьми у сім'ї (І. Горошкова, І. Шуригіна, А.Малішевська, В.Хмелько, Н. Хмелько) [2, 3]. Та незважаючи на певну кількість досліджень у сфері психологічного насильства, це поняття залишається не повністю вивченим.

Мета статті: теоретично дослідити та визначити критерії та форми психологічного насильства.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого психологічне насильство розглядається як навмисний вплив на особу, який проявляється в ігноруванні її суб'єктних характеристик (свободи, гідності, прав тощо), руйнування відносин прив'язаності між людьми, або навпаки, фіксування певних відносин, що призводить до дисгармонії в усіх сферах психологічного розвитку – поведінковій, інтелектуальній, емоційній, вольовій, комунікативній, особистісній тощо (А. Орлов) [5]; як форма примусу, підкорення з метою завоювання, збереження, панування власних прав (А. Малішевська, В. Хмелько, Н. Хмелько) [3]; як основа і складова фізичного, сексуального й інших форм насильства (І. Аріас, К. Пейп) [7]. Є. Волков психологічне насильство визначає як соціально-психологічний вплив, який навмисно змушує іншу людину чи групу людей до дій чи поведінки, які не входили у їх наміри, який порушує психологічні межі особистості чи соціальної групи, який здійснюється без їх згоди і без забезпечення соціальної і психологічної безпеки індивіда, а також усіх його законних прав, що призводить до соціальної, психологічної, фізичної чи матеріальної шкоди [1]. За даними Американської Гуманістичної Асоціації психологічне насильство визначається як моделі поведінки, які можуть серйозно перешкоджати пізнавальному, емоційному, соціальному, психологічному розвитку іншої людини [9].

Отже, існує неузгодженість щодо визначення психологічного насильства, оскільки з'являються труднощі у констатації факту саме такого насильства (на відміну від інших видів насильства). Не існує чіткої межі між допустимими та деструктивними моделями поведінки, що трактуються як психологічне насильство. Проте автори, що дають визначення поняттю психологічного насильства (А. Орлов, А. Малішевська, В. Хмелько, Н. Хмелько, Є. Волков) сходяться у тому, що це навмисний вплив, який скерований на іншу людину, має негативне забарвлення та негативні наслідки, а також базується на владі, домінуванні, деспотизмі та контролі.

У деяких визначеннях психологічного насильства (А. Малішевська, В. Хмелько, Н. Хмелько, Є. Волков) бачимо приклади конкретизації індикаторів деструктивної поведінки, що характеризується як психологічне насильство. З цього випливають критерії психологічного насильства.

Дж. Сонкін описує феномен психологічного насильства за 17 діагностичними критеріями, які він згрупував у 3 категорії:

Категорія А: Високий ризик психологічної травми – злочинна поведінка. Вона включає погрози заподіяти ушкодження

або сильно побити, погрози зброєю, погрози вбивства партнера, членів сім'ї, інших людей або самого себе і тероризування цим, переслідування, поведіння в агресивній та зарозумілій манері.

Категорія Б: Помірний ризик психологічної травми – залякуюча поведінка. Вона включає погрози ізоляції (заборони на зустрічі і спілкування з друзями або членами батьківської сім'ї, примус залишатися в будинку або заборона виходити з дому без супроводу партнера, обмеження можливості отримання психологічної і фінансової підтримки від членів батьківської сім'ї, родичів або друзів); дії, які несуть загрозу самопочуттю і призводять до виснаження (позбавлення можливості заснути, обмеження можливості спати під час сварки всю ніч, пробудження, підняття з ліжка для з'ясування відносин чи здійснення фізичного або сексуального насильства, примус робити всю роботу по дому, створення перешкод нормальному відпочинку і позбавлення особистого часу, позбавлення можливості піклуватися про дітей); надконтроль (прояв патологічних ревностей, потреба знати, де партнер знаходиться весь час і з ким він у даний момент часу, звинувачення в тому, що партнер проводить час з іншими людьми, прагнення подивитися на цих людей або познайомитися з ними, стеження, управління фінансами таким чином, щоб чоловік або дружина не могли покинути партнера, були повністю залежними від інших, переслідування після поділу майна або розлучення, словесні приниження, образи, обзивання, заперечення прав і невизнання авторитету і цінності, примус до вживання або захоочення вживання алкоголю, наркотиків або інших лікарських і хімічних препаратів, використання залякування, включаючи агресивні жести і міміку, розбивання речей, руйнування власності, насильство над домашніми тваринами).

Категорія В: Низький ризик психологічної травми – дисфункційна поведінка. Вона включає використання чоловічого (жіночого) привілейованого стану (ставлення як до прислуги, збереження за собою останнього слова, слідування стійкій рольовій позиції в межах сім'ї, чіткий поділ ролей чоловіка і жінки); використання дітей як аргументу в суперечці (апеляція до їх думки, демонстрація турботи про їх здоров'я і благополуччя в більшій мірі, ніж інші і т.д.); знецінення, ігнорування, відмови і звинувачення (легковажне ставлення до насильства, не надання цьому значення, зміщення відповідальності за насильство на партнера); спотворене усвідомлення реальності (спроби переконати партнера, що він/вона божевільна, чує або бачить речі, які

не траплялися); відмова в позитивному підкріпленні (похвалі, компліментах, ласкавих словах і ін.); загроза нефізичного покарання за недотримання вимог, дистанціювання (емоційна холодність, відмова в сексуальній близькості); епізодична поблажливість (ситуативна поведінка, що супроводжується ніжністю і любов'ю, чуттєвістю, терпимістю, підтримання ролі «дарувателя» до тих пір, поки моделі поведінки психологічного насильства відновляться) [13].

І. Горошкова та І. Шуригіна, проводячи дослідження насильства над жінками у сім'ях, фіксували психологічне насильство за такими особливостями жінок:

- стан психологічного дискомфорту, який відчуває жінка при спілкуванні з чоловіком, включаючи страх;
- відчуття жінки, що чоловік її принижую [2].

Описані особливості жінок, які переживали психологічне насильство, по суті є переживаннями жінок під час насильства, а отже, це можна віднести до суб'єктивних критеріїв психологічного насильства.

Отже, за результатами теоретичного дослідження можемо говорити про доцільність поділу критеріїв психологічного насильства на об'єктивні та суб'єктивні, оскільки автори концепцій психологічного насильства не розмежовують критерії психологічного насильства на об'єктивні та суб'єктивні, а швидше описують перелік дій, які вважають психологічним насильством та описують психологічні ефекти та емоції, які переживаються внаслідок впливу таких дій.

До *суб'єктивних критеріїв психологічного насильства* можемо віднести емоційні реакції особи, яка зазнає впливу психологічного насильства, а саме:

1. Стан дискомфорту (І.Горошкова, І.Шуригіна);
2. Відчуття приниження при спілкуванні з кривдником (І.Горошкова, І.Шуригіна);
3. Почуття роздратування (Г. Мустафаєв);
4. Почуття образи на поведінку кривдника (І.Горошкова, І.Шуригіна);
5. «Звикання» з образливою поведінкою (Г. Мустафаєв);
6. Сумніви у «нормальності» власних почуттів і психологічного стану (Г. Мустафаєв);
7. Низька самооцінка (С.Хамарман, В. Бернет) [2, 4, 10].

Також можемо виділити наступні *об'єктивні критерії психологічного насильства*, які проявляються у діях особи, яка здійснює психологічне насильство:

1. Шкідливі емоційні дії – емоційний тиск, примус та погрози, залякування (Є. Волков, А.Орлов, І.Горошкова, І.Шуригіна, С.Хейн);
2. Домінування – постійний контроль дій та поведінки, необгрунтовані заборони, ізоляція (А.Орлов, Дж. Сонкін, С.Хейн);
3. Вербальна агресія – словесні образи, постійне приниження, неконструктивна критика, лайка, знецінення особистості, відсутність позитивних моментів у спілкуванні, похвали тощо (Дж.Сонкін, С.Хейн);
4. Ігнорування – відкидання, нехтування (С.Хейн);
5. Переслідування, яке може проявлятися у формі надконтролю, який виливається у постійні вимоги звітування про місце проведення часу та кола спілкування, стеження, надмірна нав'язливість (Дж.Сонкін);
6. Непередбачуваність – непослідовність дій кривдника, часті зміни настрою і непредбачувані реакції: від доброзичливості до емоційної холодності (Дж. Сонкін) [1, 2, 5, 11, 13].

Міра вираженості кожного з описаних критеріїв психологічного насильства носить стійкий, навмисний, повторюваний характер, оскільки психологічне насильство характеризується серією негативних впливів, що здійснюються протягом певного часу, на відміну від фізичного чи сексуального насильства, які можна констатувати за одиничним випадком [6].

Отже, перелічені критерії психологічного насильства можемо класифікувати за сферами впливу:

Образлива поведінка, що впливає на емоційну сферу жертви. Сюди можемо віднести: емоційний тиск, погрози, залякування, приниження, образи жертви і її близьких, ігнорування, нехтування, відкидання, лайка, знецінення почуттів жертви, звинувачення, погрози покарання, непослідовність дій кривдника, пошкодження особистих речей.

Образлива поведінка, що впливає на когнітивну сферу жертви. Сюди відносимо: знецінення інтелекту жертви, спотворення усвідомленості реальності – спроби переконати жертву у її психологічній неадекватності (за Дж. Сонкіним).

Образлива поведінка, що впливає на поведінкову сферу жертви. Тут включаємо: примус, тотальний контроль, заборони, ізоляція, відкидання, переслідування, загроза покарання за певні дії.

Образлива поведінка, що впливає на комунікативну сферу жертви. Сюди можна віднести: обмеження кола спілкування,

контроль усіх комунікацій жертви, критика, лайка, відсутність позитивних моментів у спілкування, похвали.

Окрім критеріїв психологічного насильства, в науковій літературі часто зустрічається опис форм, або проявів психологічного насильства. Часто поняття критеріїв та форм є дуже близькими. Виходячи з цього зроблений аналіз форм психологічного насильства (табл. 1).

*Таблиця 1***Форми психологічного насильства**

Автор, джерело	Форми психологічного насильства
Є. Волков [1]	Примус; самоствердження за рахунок інших; контроль над іншими; маніпулювання.
А. Орлов [5]	Погрози; приниження; образи; надмірні вимоги; надмірна критика; брехня; ізоляція; заборони на поведінку і переживання; негативне оцінювання; фрустрація основних потреб.
І. Горошкова І. Шуригіна [2]	Усні образи; принизлива критика особистості; заборони; погрози.
А. Малішевська В. Хмелько Н. Хмелько [3]	Вербальна агресія; домінантна поведінка; прояв ревності.
Американська Гуманістична Асоціація [9]	Ігнорування; відкидання; ізоляція; використання; усні напади; тероризування; нехтування.
С. Хейн [11]	Принизливі очікування; словесна агресія; створення хаосу; заперечення; домінування; емоційний шантаж; визнання недійсним; мінімізація; непередбачувані відповіді; усні напади.

Як видно з таблиці, в авторів, які описували форми психологічного насильства, існують як схожості, так і розбіжності щодо переліку цих форм. Так, майже усі автори зазначають про те, що словесна агресія та усні образи є найпоширенішою формою психологічного насильства. Сюди відносять висловлювання, які викликають образу або роздратування, постійне применшення, присоромлення, висміювання, лайка, критика, погрози, приниження [2, 3, 5, 9, 11]. С. Хейн у поняття словесної агресії включає звинувачення, погрози, накази. Зазначається, що інколи словесне насильство може мати непряму форму, тобто бути «замаскованим». Так, критикуючи, даючи поради, пропонуючи рішення, немовби висловлюється бажання допомогти. Однак, така поведінка є спробою принизити та контролювати жертву психологічного насильства [11]. Погрози є складовою словесної

агресії, проте деякі автори описують їх як окрему форму психологічного насильства [2, 5]. Також надмірна та принизлива критика особистості може виступати варіацією словесної агресії, або ж окремою формою психологічного насильства [2, 3, 5].

Ізоляція розуміється як запобігання нормальним соціальним взаємодіям іншої людини [5, 9]. Примус і заборони, тероризування, яке передбачає погрози завдати фізичної шкоди собі, партнеру, дітям, друзям або їх родичам, домашнім тваринам, знищення особистих речей і залякування, також виділяються як самостійні форми психологічного насильства [1, 2, 5, 9]. Дуже близькою до ізоляції та заборон є така форма психологічного насильства як домінування, під яким розуміють обмеження кола спілкування [3] та намагання контролювати всі дії іншої людини [11].

Також виділяють такі форми психологічного насильства, як ігнорування (фізична чи психологічна відсутність); відкидання (активна відмова, заперечення потреб іншого, насміхання); використання, розбещення (заохочення або примус до недоречної чи незаконної поведінки); нехтування (відмова у задоволенні потреб) [9].

Окрім того, до проявів психологічного насильства відносять також принизливі очікування (необґрунтовані вимоги з боку іншої людини, вимагання постійної уваги, при цьому слідує постійна критика та лайка щодо недостатнього задоволення потреб); створення хаосу (намагання кривдника створювати конфліктні ситуації, намагання тримати жертву психологічного насильства у стані постійної тривожності); заперечення (з метою покарання чи приниження кривдник заперечує емоційні потреби іншої людини, заперечує те, що відбулись певні події, чи були сказані певні слова). С. Хейн зазначає, що заперечення є особливо руйнівною формою психологічного насильства, оскільки це приводить до зниження самооцінки, визнання недійсним реальності, почуттів, переживань, і зрештою може приводити до недовіри до власних уявлень і емоційних переживань; емоційний шантаж (такий вид психологічного насильства включає в себе загрози заподіяти шкоду, що призводить до виникнення у жертви почуття страху, провини, співчуття тощо); визнання недійсним (цей вид психологічного насильства характеризується тим, що кривдник заперечує реальність, намагається переконати іншого у тому, що його відчуття незначні, чи не відповідають дійсності); мінімізація (тут кривдник не може заперечувати, що відбулася певна подія, але він ставить під сумнів емоційний досвід одержувача або реакцію на подію); непередбачувані відповіді (різкі зміни настрою або раптові емоційні сплески) [11].

Окрім цього, формою психологічного насильства може виступати безпідставний прояв ревнощів (наприклад, звинувачення у подружній зраді) [3].

Отже, формами психологічного насильства різні автори називають такі прояви чи типи поведінки, які є агресивно образливими щодо іншої людини та мають деструктивні наслідки.

Висновки. Психологічне насильство розглядається авторами як стійкий, навмисний, деструктивний вплив на іншу особу, що призводить до негативних наслідків у всіх сферах особистості. Сьогодні не існує чіткого розмежування між тими моделями поведінки, які вважаються психологічним насильством, і тими, які є допустимими. Отож, описавши форми психологічного насильства та критерії його визначення, бачимо доцільним виділення суб'єктивних та об'єктивних критеріїв психологічного насильства, які чітко описують рамки образливої поведінки, що має негативні психологічні наслідки в особи, яка піддавалась їй. На основі результатів теоретичного аналізу бачимо, що психологічне насильство має негативний вплив на різні сфери особистості: емоційну, когнітивну, поведінкову, комунікативну. Відповідно до цього класифікуємо критерії психологічного насильства у цих сферах.

Список використаних джерел

1. Волков Е. Н. Критерии, признаки, определения и классификации вредящего психологического воздействия: психологическое травмирование, психологическая агрессия и психологическое насилие / Е.Н. Волков // Журнал практического психолога. – 2002. – № 6. – С. 183–199.
2. Горошкова И. Д. Насилие над жёнами в российских семьях : [Электронный ресурс] / И.Д. Горошкова, И.И. Шуригина. – Режим доступа: http://www.owl.ru/rights/no_violence/
3. Малішевська А. П. Психологічне насильство і обдарована дитина : [Електронний ресурс] / А.П. Малішевська, В.В. Хмелько, Н.М. Хмелько. – Режим доступа: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
4. Мустафаев Г. Ю. Соціально–психологічна характеристика осіб, які зазнають насильства в сім'ї : [Електронний ресурс] / Г.Ю. Мустафаев. – Режим доступа: <http://cfsc.com.org/index.php/stati/58-socialno-psyhologichna-harakteristika-osib-yaki-zaznaly-nasylstva-v-simji>
5. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье — определение, аспекты, основные направления оказания психологи-

- ческой помощи / А.Б.Орлов // Психолог в детском саду. – 2000. – № 2-3. – С. 183–196.
6. Фурманов И.Я. Взаимосвязь психологического насилия и эмоционального состояния супругов в семье / И.Я. Фурманов, Д.Я. Дмитриева // Белорусский психологический журнал. – 2005. – №1(5). – С. 33–40.
 7. Фурманов И.Я. Индикаторы и диагностические критерии физического и эмоционального насилия / И.Я. Фурманов // Социально-психологическая реабилитация населения, пострадавшего от экологических и техногенных катастроф: Мат. IX Междунар. конф. – Мн: НИО. – 2003. – С. 122.
 8. Arias J. Psychological abuse: Implications for adjustment and commitment to leave violent partners / J. Arias, K.T. Pape // Violence and Victims 14. – 1999. – P. 55–67.
 9. American Humane Association. Emotional abuse / American Humane Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.americanhumane.org/children/stop-child-abuse/fact-sheets/emotional-abuse.html>
 10. Hamarman, S. and W. Bernet. Evaluating and reporting emotional abuse in children: Parent- based, action-based focus aids in clinical decision-making / S. Hamarman, W. Bernet // Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. – 2000. – №39(7) – P. 928–930.
 11. Hein S. Emotional Abuse : [Електронний ресурс]/ S. Hein. – Режим доступу: <http://eqi.org/eabuse1.htm>
 12. Garbarino, J., & A. Garbarino, Emotional maltreatment of children / J. Garbarino, A. Garbarino // Chicago: National Committee to Prevent Child Abuse, 2nd Ed. – 1994. – P. 657.
 13. Sonkin D. J. Defining psychological maltreatment in Domestic Violence Perpetration Treatment Programm: Multiple Perspectives : [Електронний ресурс] / D.J. Sonkin. – Режим доступу: / www/daniel-sonkin.com.
 14. Sonkin D.J. The male batterer: A treatment approach / D.J. Sonkin, D. Martin, L.E. Walker. – New York: Springer, 1985. – 264 p.
 15. Tomison, A.M. and J. Tucci. Emotional Abuse: The Hidden Form of Maltreatment : [Електронний ресурс] / A.M. Tomison, J. Tucci. – Режим доступу: <http://www.aifs.org.au/hch/issues.html>

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Volkov E. N. Kruteryu, pryznaku, opredilenu I klasuficzui vreauazhego psichologicheskogo vozdeistvia: psy-

- chologicheskoe travmirovanie, psychologicheskaya agresia I psychologicheskoe nacilie / E.N. Volkov // Zhyrнал practicheskogo psychologa. – 2002. – № 6. – S. 183–199.
2. Goroshkova I. D. Nasilie nad zhonamy v rosiyskikh semiah : [Electronniy resyrs] / I.D. Goroshkova, I.I. Shyrugina. – Rezhum dostupu: http://www.owl.ru/rights/no_violence/
 3. Malishevska A. P. Psychologichne nasulstvo I obdarovana dutuna : [Electronniy resyrs] / A.P. Malishevska, V.V. Khmelko, N.M. Khmelko. – Rezhum dostupu: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
 4. Mystafaev H. U. Sotzialno-psychologichna haracterustuca osib, jki zaznaut nasulstva v cimji : [Electronniy resyrs] / H.U. Mystafaev. – Rezhum dostupu: <http://cfscom.org/index.php/stati/58-socialno-psychologichna-harakteristika-osib-yaki-zaznaly-nasylstva-v-simji>
 5. Orlov A. B. Psychologicheskoe nacilie v cimji – opredulenuie, aspectu, osnovnue napravlenuja okazaniya psychologicheskoy pomoshchi / A.B. Orlov // Psycholog v detskom sady. – 2000. – № 2-3. – S. 183–196.
 6. Furmanov I. J. Vsaimosviaz psychologicheskogo nasilia I emotzuonalnogo sostojania syprygov v cimji / I.J. Furmanov, D.J. Dmytrieva // Beloruskiy psychologicheskii zhyrнал. – 2005. – №1 (5). – S. 33–40.
 7. Furmanov I. J. Indikatory I diagnosticheskie kriterii fizi-cheskogo I emotzuonalnogo nasilia / I.J. Furmanov // Sotzualno-psychologicheskaja reabilitatzuia naselenia, postradavsheho ot ekologicheskikh I tehnogennuh katastrof: Mat. IX Mezhdynar. Konf. – Mn: NIO. – 2003. – S. 122.
 8. Arias, J. and K.T. Pape. Psychological abuse: Implications for adjustment and commitment to leave violent partners / J. Arias, K.T. Pape // Violence and Victims 14. – 1999. – P. 55–67.
 9. American Humane Association. Emotional abuse : [Electronniy resyrs] / American Humane Association. – Rezhum dostupu: <http://www.americanhumane.org/children/stop-child-abuse/fact-sheets/emotional-abuse.html>
 10. Hamarman, S. and W. Bernet. Evaluating and reporting emotional abuse in children: Parent- based, action-based focus aids in clinical decision-making / S. Hamarman, W. Bernet // Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry. – 2000. – №39(7) – P. 928–930.
 11. Hein S. Emotional Abuse : [Electronniy resyrs] / S. Hein. – Rezhum dostupu: <http://eqi.org/eabuse1.htm>

12. Garbarino, J., & A. Garbarino, Emotional maltreatment of children / J. Garbarino, A. Garbarino. – Chicago: National Committee to Prevent Child Abuse, 2nd Ed. – 1994. – P. 657.
13. Sonkin D. J. Difining psychological maltreatment in Domestic Violence Perpetration Treatment Programm: Multiple Perspectives : [Electronniy resyrs] / D.J. Sonkin. – Rezhum dostupu: / www/daniel-sonkin.com.
14. Sonkin D.J. The male batterer: A treatment approach / D.J. Sonkin, D. Martin, L.E. Walker. – New York: Springer, 1985. – 264 p.
15. Tomison, A.M. and J. Tucci. Emotional Abuse: The Hidden Form of Maltreatment : [Electronniy resyrs] / A.M. Tomison, J. Tucci. – Rezhum dostupu: <http://www.aifs.org.au/hch/issues.html>

I.A. Kocherhina. Criteria and forms of psychological abuse. The results of theoretical studies of the problem of psychological abuse, its forms and criteria are presented in the article. Different points of view of the scientists on the nature of psychological abuse and their theoretical concept of vision are analyzed here. It is confirmed that there are two theoretical approaches to the study of psychological abuse: the first one is based on the study of offensive, brutal behavior of the aggressor and the second one is analyzing the effects of such behavior on a person who came under such behavior. Long-term, sustainable nature of psychological abuse and difficulties in diagnosis of this type of violence unlike other ill-treatment are specified in this article. The focus is put on the control, domination, despotism as a basis of psychological abuse. It is defined that psychological abuse is the intentional impact on another person that has negative, destructive consequences. The importance of clear allocation criteria of psychological abuse both from theoretical and practical points of view is justified that it will help to describe better the concept of psychological abuse. The criteria of psychological abuse in nonfiction are analyzed. The attempt of differentiation of psychological violence into objective and subjective are made and there are described the sphere of personality through which psychological abuse is performed. It is shown that psychological abuse has a great impact on such spheres of personality as emotional, cognitive, behavioral and communicative one. Also, there are defined forms of psychological abuse that are described in nonfiction. The features of each form of such kind of violence have been analyzed. Some points of view of different authors which call certain types, role models being aggressive and offensive to other people, having negative consequences, are forms of psychological abuse, they are described in the article.

Key words: psychological abuse, offensive behavior, brutal handling, criteria of psychological abuse, forms of psychological abuse.

Received February 14, 2016

Revised March 23, 2016

Accepted April 28, 2016